

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ RUSYA'NIN BOĞAZLAR POLİTİKASI

RUSSIA'S STRAITS POLICY BEFORE THE FIRST WORLD WAR

Hayri ÇAPRAZ*

Özet

Bu çalışmada, 19.yüzyılın sonundan Birinci Dünya Savaşı'na kadar Rusya'nın İstanbul ve Çanakkale Boğazları politikası ve Boğazları ele geçirmek için başvurduğu yöntemler ortaya koyuldu. Bu çerçevede, Rusya'nın diplomatik ve askeri olmak üzere hazırlıkları değerlendirildi. Rusya'nın 1908 yılı ve Balkan Savaşları sırasında diplomatik faaliyetlerine ve hatta askeri harekât planına değinildi. Bu doğrultuda, Karadeniz donanmasını güçlendirilmesi konusu da ele alındı. Sonuçta, Rusya'nın Boğazları, genel bir Avrupa savaşı sırasında ele geçirmeyi planladığına vurgu yapıldı. Rusya'nın hedefini gerçekleştirmeye yönelik yaptığı tüm faaliyetler bu çalışma içinde kapsamlı olarak değerlendirildi.

Anahtar Kelimeler: *Rusya, Birinci Dünya Savaşı, Çarıkov, Boğazlar Politikası.*

Abstract

In this study, Russia's Gallipoli Strait and Istanbul policy from the end of the 19th century to First World War, and Russia's tactics to capture the Straits were presented. In this context, Russia's diplomatic and military preparations were evaluated. Russia's demarche and even Russia's military campaign plan in 1908 and during Balkan Wars were mentioned. Accordingly, the subject of reinforcing Black Sea fleet was also discussed. In result, the fact that Russia planned to capture the Straits during general European war was emphasised. All Russia's activities done to reach the goal were extensively evaluated in this study.

Key words: *Russia, World War I, Çarıkov, The Straits Policy.*

A-Giriş

19. yüzyılda Rusya'nın dış politikasının başlıca hedeflerinden biri, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının işleyişini kendi lehine yönlendirmektir. Boğazların kendi ticaret ve savaş gemilerine daima açık kalmasını sağlayacak koşulları oluşturmaya çalıştı. 140 yıl boyunca (1774-1914) dış politikada zaman zaman çeşitli konular ilk sıralarda yer almışsa da, Boğazlar konusu hiçbir zaman ilk sıralardaki yerini kaybetmedi.

Rusya, Osmanlı Devleti ile imzaladığı 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla, boğazlardan ticaret gemilerinin, 1798 ve 1805 yılında imzaladığı antlaşmalarla ise savaş gemilerinin geçmesine imkân sağladı. Daha sonraki siyasi ve askeri gelişmeler bu hakkın uygulanmasını engelledi. 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla yeniden aynı hakları elde ettiyse de, 1841 Londra Sözleşmesi ile ayrıcalıklarını tekrar kaybetti.

*Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, hayricapraz@gmail.com

1841 yılına kadar Osmanlı Devleti, İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerindeki hâkimiyetini ikili antlaşmalarla istediği şekilde yönlendirebilmekteydi. 1841 Londra Sözleşmesi'yle ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişinin serbest, savaş gemilerinin ise barış zamanı da dahil olmak üzere yasak olduğu statü, devletlerarası antlaşmayla onaylandı. Yine bu antlaşmada, Osmanlı devleti kendisi savaşın tarafı olması halinde istediği kararı alma hakkını korudu. 1841 Londra Sözleşmesi'nden sonra, 1856 Paris Antlaşması, 1871 Londra Konferansı ve 1878 Berlin Antlaşması'nda Boğazlarda uygulanan rejim esaslarında bir değişiklik olmadı.¹

19. yüzyıl boyunca Rusya, Karadeniz üzerindeki hakimiyetini güçlendirmek ve Karadeniz'in kendisi için kapalı bir deniz olmasını sonlandırmak için Boğazlardan askeri anlamda geçiş hakkı elde etmenin yollarını aradı. Avrupa karşısında askeri-teknik gelişmişlik seviyesinin yetersiz olması ve Avrupa devletlerinin Boğazlar sözü konusu olduğunda Rusya karşısında ortak hareket etme ihtimallerinin bulunması, Rusya'nın Boğazlara yönelik hareketinde sınırlı davranmasını gerektirdi.

19. yüzyılda Boğazlar konusunda hedefine ulaşamayan Rusya, 20. yüzyılın başından Birinci Dünya Savaşı'na kadar, Boğazları ele geçirmek için birçok planı göz önünde bulundurdu. Bunlar arasında şunlar sayılabilir: a) Ani bir baskınla Boğazları ele geçirerek durumu oldu-bitti halinde kabullendirmek. b) İstanbul Boğazı çevresinden yerler satın alarak, kendisine üsler edinmek. c) Diplomatik yöntemlerle Avrupalı güçlü devletlerin rızasını alıp Osmanlı Devleti'nden boğazları almak d). Avrupalı devletlerin de içinde bulunduğu büyük bir savaş ortamında boğazlara yerleşmek. Bu çalışmada, 19.yüzyılın sonundan Birinci Dünya Savaşı'na kadar Rusya'nın İstanbul ve Çanakkale Boğazları politikası ve Boğazları ele geçirmek için başvurduğu yöntemler ortaya koyulmaktadır.

B-Rusya'nın 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyılın Başında Boğazlar Konusuna Yaklaşımı

Rusya, İstanbul ve Çanakkale boğazlarına yerleşmeyi güvenlik ve ticaret açısından değerlendirerek, dış politikasının öncelikli konuları olarak görmektedir. Boğazlara hâkim olarak, Karadeniz ve Baltık donanması arasında iletişimin kesintisiz olmasını sağlamak, Karadeniz sonrası Akdeniz'de de hâkimiyetini güçlendirmek hedefindeydi. Boğazlar ve İstanbul'a yerleşme hedefi, dış politikada motivasyonu yüksek tutmak ve Osmanlı Devleti'ne karşı askeri harekâtları için kendi kamuoyunun desteğini sağlamak açısından da tarihi bir görev olarak öne çıkarılmaktaydı. Bu düşünce birçok Rus devlet adamı ve fikir adamı tarafından benimsenmişti.²

1898 yılındaki Dışişleri Bakanlığı raporunda, Rusya'nın Osmanlı Devleti dışında başka bir devlet ile savaşa girmesi halinde, Boğazlardan savaş gemilerini

1 A. N. Kurat, Rusya Tarihi, Ankara 1990, s. 160.

2 Международные отношения в эпоху империализма: Документы из архивов царского и временного правительств. 1878–1917. Серия II. 1900–1913. Т. XVIII (часть 2). Л.: Государственное издательство политической литературы, 1938. С. 310 (belge no: 806), Kurat, a.g.e., s. 129,

rahatça geçirebilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yine aynı raporda, eğer rakip devlet Boğazların açılmasına engel olursa, Rusya'nın buna karşı koyabilecek yeterli deniz gücüne sahip olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Rusya dışişleri, kendi mevcut durumdaki gücüne bakarak, Boğazların, zayıf durumdaki Osmanlı Devleti idaresinde geçici olarak kalmasının daha uygun olacağı fikrini benimsemiştir.³

19. yüzyılın sonlarında, Osmanlı Devleti üzerinde artan Alman nüfuzu Rusya'yı endişelendirmekteydi. Berlin-Bağdat demiryolu hattı yapım projesini Almanların almasından sonra Rusya, Boğazlar konusunda kendisinin öncelikli haklara sahip olduğunu Almanya'ya kabul ettirmeye çalışarak Boğazları savunma ve istediği zaman işgal etme hakkının kendisinde olduğunu öne çıkardı. Ancak Almanya, Rusya'nın bu yaklaşımını reddetti.⁴ Rusya, 1900 yılı başında Boğazları ani bir baskınla ele geçirme planları yaptı. Ancak bu konuda bakanlıklar arasında görüş birliği sağlanamadı. Maliye Bakanı Witte, Rusya'nın Boğazları işgalinin ancak bir Avrupa savaşı ve başka bölgelerde büyük tavizler vermesi ile mümkün olacağını belirtti. Denizcilik Bakanı da Boğazları işgal için yeterli deniz taşıtlarının olmadığını bildirdi.⁵

Rusya Dışişleri, 1904 yılında Rusya-Japonya gerginliği sırasında, Karadeniz donanmasının Uzakdoğu'ya gönderilip gönderilmemesi konusunda hazırlanan raporda Boğazların durumu ayrıntılı olarak tekrar ele aldı. Raporda, Karadeniz donanmasının bir kısmının Uzakdoğu'ya gönderilmesi tartışıldı. Boğazlardan Rusya'nın savaş gemilerini geçirmesinin uygun olmayacağı kanaati oluştu. Bunun sebepleri şöyle sıralanmaktaydı: 1-Eğer Karadeniz'de bulunan Rusya savaş gemileri Uzakdoğu'ya gönderilirse, Boğazların savaş gemilerine kapalılığı ilkesi bozulacaktır ve Boğazlar tüm yabancı gemilere açık hale gelecektir. Hâlbuki Boğazların kapalı olması, Osmanlı Devleti'nin zayıf olduğu koşullarda Karadeniz'de sadece Rusya hâkimiyetini sağlamaktadır. Rusya, Şark meselesine bu sayede etkin bir şekilde müdahale edebilecek durumdadır. 2-Osmanlı Devleti'nde Ermenilerin yaşadığı bölgelerde ihtilal çıkması halinde veya Birleşik Krallığın bunu kendisi yaptırdığı takdirde, ki buna imkanı var, Trabzon limanına ve Anadolu kıyılarına kendi çıkarları için, donanmasını sevk edebilecek durumdadır. Böyle bir hareket Rusya'nın çıkarına değildir. 3- Almanya, son zamanlarda Osmanlı Devleti'nde yaptığı endüstriyel işletmelerle Boğazda ve Osmanlı Devleti'nin diğer kıyılarında konumunu güçlendirecek hale gelmiştir. 4- Boğazların açık hale getirilmesi Burgaz ve Varna'da Bulgaristan donanmasının oluşması demektir. Böyle bir durumda Karadeniz, Rus-Türk gölü olmaktan çıkacaktır.⁶ Tüm bu sebepler dolayısıyla Rusya dışişleri, Karadeniz'in savaş gemilerine kapalılığı ilkesinin korunmasını tercih etti.

1904-1905 yıllarında Rusya, Japonya ile Uzakdoğu'da giriştiği savaşı kaybetti. Özellikle denizlerde alınan yenilgiler çok ağır oldu. Rusya donanmasının Karadeniz filosu dışındaki kısmı, Pot Arthur ve Tsushima Boğazlarında etkisiz hale getirildi. Rusya, yapımı devam edenler dışında, Baltık ve Pasifik donanmalarının tamamına

3 Я. Захер, "Константинополь и Проливы", Красный Архив, Том 6, Год 1933, Москва, s. 136, 137.

4 Kurat, a.g.e., s. 130.

5 Kurat, a.g.e., s. 130, 131.

6 Захер, a.g.m., Том 6, s. 137, 138.

yakınıni kaybetti.⁷ Rusya'nın Boğazlar politikasında önemli role sahip Karadeniz donanması, Rusya-Japonya Savaşı sırasında herhangi bir görev alamadı. Karadeniz'de 8 destroyer, 2 kruvazör ve 4 mayın kruvazör gemileri savaş sırasında pasif durumda kaldılar.⁸

Rusya 1905 Savaşı yenilgisinden sonra donanmasını yenilemeye çalıştı. Ancak, ülkenin içinde bulunduğu mali durum donanmanın yeterince hızlı yapılandırılmasına izin vermedi. Rusya, Trans-Sibirya demiryolunun yapımı için büyük borçlar altına girmişti. 1905 yenilgisi sonrasında elden çıkan kaynakların eksikliği ve ülkenin ihtiyaç gösterdiği bütünsel yeniden yapılanma süreci ise mali sıkıntıları daha da artırmıştı. Dolayısıyla, mali durum ve ülkenin içindeki siyasal kargaşa, dış politikada maceracı yaklaşımlardan kaçınmayı gerektirdi.⁹

C-Boğazlar Üzerinde Rusya'nın Faaliyetleri

1907 yılında Rusya, Birleşik Krallık ile, Tibet, Afganistan, İran gibi Asya'daki nüfuz alanlarını paylaştılar. Bu zorunlu uzlaşmanın başlıca sebebi, Almanya'nın Asya coğrafyasında artan politik ve ekonomik gücünün Rusya ve Birleşik Krallığın çıkarlarını tehdit etmesiydi. Rusya bu görüşmeler sırasında Boğazlar konusunda Birleşik Krallığın desteğini almaya çalıştı. Amacı, Boğazların sadece kendi savaş gemilerine açık hale getirilmesiydi. Birleşik Krallık, Boğazların kapalılığı ilkesini koruma amacındaydı ve bu meselenin, Avrupa'nın diğer büyük devletleri ile de müzakere edilmesini istemekteydi.¹⁰ Rusya, Birleşik Krallık'tan açık bir destek alamadı.

21 Ocak (3 Şubat)^{11*} 1908 tarihinde Dışişleri Bakanı İzvolskiy'in başkanlığında yapılan toplantıda, Boğazların işgali konusu tartışıldı. 28 Ocak (10 Şubat)'da yine Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlıkları ele alındı. Ancak, Rusya içinde karışıklıkların olması, mali durumunun yetersizliği, başka devletlerin Osmanlı Devleti lehine savaşa girebilecekleri endişesi dolayısıyla, işgalden vazgeçildi.¹²

Osmanlı Devleti'nin iç politikasında Haziran-Temmuz 1908'de hareketlilik yaşanması, Rusya'nın tarihi planlarını tekrar canlandırdı. Osmanlı Devleti'nin çökmesi halinde ne yapılacağı meselesi gündeminin ilk sıralarına yerleşti. Rusya'nın Boğazlara yönelik hareketinin güçlenmesinde 9 Haziran 1908'de Rusya İmparatoru'nun Birleşik Krallık ile Reval'de görüşmesinin de etkisi oldu. Bu görüşme sonrası Rusya, Balkanlar ve Boğazlarda daha rahat hareket edebileceği kanaati edildi.¹³ Rusya Dışişleri Bakanı İzvolskiy, 21 Temmuz (3 Ağustos) 1908'de "Özel İstişare Meclisinde" Osmanlı Devleti konusunu ele aldı. Toplantıya generaller,

7 B Gülboy, "Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rusya ve Osmanlı Donanmaları Arasındaki Silahlanma Yarışı", Türk – Rus İlişkileri Üzerine Makaleler, Editör: Yeliz Okay, İstanbul 2012, s. 51.

8 <http://flot.com/history/io5.htm> (04.08 .2015)

9 Gülboy, a.g.m., s. 53.

10 Ю. В Лунева, Босфор и Дарданелы, Москва 2010, S. 29, 31.

11* Rusya'da 1 Şubat 1918 yılına kadar jülien takvimi, daha sonra ise, 13 gün ileri olan Gregoryen Takvimi (günümüzdeki) kullanılmaya başlanmıştır. İkili tarih yazımında parantez içinde verilenler Gregoryen takvimine göredir.

12 Kurat, a.g.e, s. 136, 138.

13 Oral Sander, Siyasi Tarih, 15. Baskı, Ankara 2006, s. 321.

Paris ve İstanbul büyükelçisi katıldı. Müzakereler sonunda Rusya'nın tek başına Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmesinin doğru olmayacağı kanaati oluştu.¹⁴ Avusturya'nın desteğini almak için diplomatik görüşmeler hızlandırıldı.

Rusya Dışişleri Bakanı İzvolkskiy ve Avusturya Dışişleri Bakanı, Balkanlar konusunu görüşmek üzere 15 Eylül 1908'de Aehrenthal'in Buchlau'daki malikânesinde buluştular. Burada varılan sözlü anlaşmaya göre, Rusya Avusturya'nın Bosna-Hersek'i almasına itiraz etmeyecek, karşılığında Avusturya da Rusya'nın Boğazlarda harp gemilerinin geçiş hakkını almasına karşı çıkmayacaktı.

Balkanlarda Rusya nüfuzu karşısında daha rahat hareket etme imkânı bulan Avusturya, 6 Ekim'de Osmanlı Devleti'ne ait olan Bosna-Hersek'i ilhak etti. Aynı gün, Rusya Dışişleri Bakanı İzvolkskiy, Boğazlar rejiminin değiştirilerek, sadece Rusya savaş gemilerinin Boğazlardan geçişinin serbest olacağını duyuran bir muhtıra yazdı. Boğazların Rusya savaş gemilerine açılması konusunda Fransa çekingen davrandı. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Lord Grey, Boğazların statüsünde değişikliği, ancak tüm ülkelerin savaş gemilerine açık olması şartı ile kabul etti. Bu öneri, İzvolkskiy tarafından kabul edilmedi. Rusya bu teşebbüsünden geçici olarak vazgeçti. Bosna-Hersek krizinde ise, Avusturya ve Osmanlı Devleti, 26 Şubat 1909'da anlaştilar. Avusturya, Osmanlı Devletine 2,5 milyon Sterlin ödeyecek, buna karşılık Osmanlı Devleti, buradaki hükümlerinden vazgeçecekti. Bu anlaşma Rusya için diplomatik başarısızlık oldu.¹⁵ Rusya, Boğazlarda rejim değişikliği yapamadığı gibi, Avusturya'nın Balkanlarda yeni kazanımlarına da itiraz edemedi.

Rusya, Boğazlar konusunda kendi lehine bir durum oluşturmak için bir taraftan diplomatik adımlar atarken, diğer taraftan, askeri alanda güçlü olabilmek için çaba sarf etmekteydi. Rusya 1907 yılında, donanmayı güçlendirme çalışmalarına başladı. Ancak yoğunluk Baltık donanmasına verildi. Karadeniz'de Osmanlı Devleti karşısında güçlü olduğu kanaati vardı. Ancak, 1909'dan itibaren Osmanlı Devleti donanma reformuna girişmişti. 1911 yılında Birleşik Krallığa Reşadiye dretnotununun yapımı sipariş olarak verildi. Tüm bunlar Rusya'yı harekete geçirdi. 1907 yılında yapılmış olan donanmayı güçlendirme projesine ek olarak, 4 yıl sonra yeni bir plan daha yaparak, 1911 yılında Karadeniz donanmasının da güçlendirilmesi kararını aldı.¹⁶

1911 yılı Rusya'nın Boğazlara yönelik diplomatik ve askeri planlarını daha da etkinleştirdiği bir yıl oldu. 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmeye yönelik hazırlıkları Rusya diplomatlarını harekete geçirdi. Aynı yıl, Dışişleri Bakanı danışmanı A.A. Girs, Dışişlerini geçici olarak idare eden Neratov'a iki rapor sundu. Raporlarda, Boğazların Osmanlı Devleti dışında tüm ülkelerin savaş gemilerine kapalılığı ilkesinin değiştirilmesi gerektiğini, Rusya hükümeti için Boğazlardan askeri gemilerin geçişine imkan sağlanmasını önermekteydi. Girs'in raporu 1898

14 Kurat, a.g.e, s. 141.

15 Kurat, a.g.e, s. 145-148.

16 Gülboy, a.g.e., s. 55, 56.

ve 1904'te Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı raporları temel almaktaydı. Girs'in önerisi, 1833 Hünkar İskeleye Antlaşması'nda, Boğazlar konusunda Rusya'nın elde ettiği hakları tekrar kazandırmayı hedeflemekteydi. Eski dönemlerde olduğu gibi, Boğazların bir şekilde Rusya lehine açılması hedefi değişmemekteydi.¹⁷

Girs'in 1911 yılında sunduğu raporlar, Çarıkov'un İstanbul'daki diplomatik faaliyetlerini de yönlendirdi. 17 (30) Eylül 1911'de İstanbul elçisi Çarıkov geçici olarak Dışişleri Bakanlığın'ı yürüten Neratov'a yazdığı yazıda, İtalya'nın Trablusgarp'ı alma teşebbüsünün, Rusya'nın Boğazlar konusunda tarihi hedeflerini gerçekleştirmek için fırsat olduğunu bildirdi. Çarıkova'a göre, uluslararası ilişkilerde "özel çıkarlar" kavramı ortaya çıkmış ve Rusya da bu temelde Boğazlara müdahale edebilirdi. Cezayir Konferansı'nda tarihi ve coğrafi sebeplerden dolayı Fransa'nın Fas'taki çıkarları kabul edildi. İran'da Birleşik Krallık ve Rusya'nın özel çıkarlarının varlığı kabul edildi. 13 / 6 Ağustos 1911'de yapılan antlaşma ile Almanya, Rusya'nın İran'daki özel çıkarlarını kabul etti. Son olarak İtalya, "özel çıkarları" için Trablusgarp'ta hakim olmak için büyük devletlere müracaat etti. Tüm örneklerde görüldüğü üzere, Rusya hükümeti de İtalya'dan İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında Rusya özel çıkarlarının varlığını kabul etmesini isteyebilirdi.¹⁸ Çarıkov, Boğazlar konusunda İtalya gibi, Almanya'nın da desteğini sağlamak için önerilerde bulunmaktadır. Berlin'de yapılacak müzakerelerde Anadolu'nun doğusunda Almanların yapacağı demiryoluna muhalefet edilmemesi karşılığında, Almanların da Boğazlar konusunda Rusya'ya desteğinin temin edilebileceğini tahmin etmektedir.¹⁹ Çarıkov, bir yandan Boğazlar karşılığında Osmanlı İmparatorluğu coğrafyası üzerinde pazarlık önerirken, diğer yandan, Boğazların, diğer hiçbir bölgeye eşdeğer olmadığını ve bunu Avrupalı devletlerin de bildiğini yazmaktadır.²⁰ Dolayısıyla Çarıkov, Boğazlarda Rusya lehine üstünlük sağlamak için Paris (1856), Londra (1871) ve Berlin (1878) Antlaşmalarına imza atan büyük devletlerin her birinin onayının alınması gerektiğini de belirtmektedir.²¹

Çarıkov, Birleşik Krallık ve Fransa elçileri ile de yakın temastadır. Yaptığı tüm görüşmeler hakkında da Dışişleri Bakanını bilgilendirmektedir.²² 3 Ekim (16 Ekim) 1911'de geçici Dışişleri Bakanı Neratov'dan Çarıkov'a gelen yazıda, Boğazlar konusunda Fransa'nın desteğinin alınabileceği bildirildi.²³

Rusya'nın, Boğazlarda ayrıcalık elde etme amacıyla diplomatik adımlar attığı dönemde, İtalya 29 Eylül 1911'de Trablusgarp'ı işgale başladı. 31 Ekim (13 Kasım) 1911'de Çarıkov, Dışişleri Bakanlığına yazdığı yazıda, İtalya'nın Trablusgarp'ı ilhakını kabul ettirmek için Çanakkale Boğazı'na saldırı yapacağı konusunda

17 Захер, а.г.м., Том 61, s. 135, 136.

18 Международные отношения в эпоху империализма..., s. 51 (Belge no: 498).

19 Международные отношения в эпоху империализма..., Том XVIII, Часть II, s. 135, (Belge no: 591).

20 Международные отношения в эпоху империализма..., Том XVIII, Часть II, s. 51, (Belge no: 498).

21 Международные отношения в эпоху империализма..., Том XVIII, Часть II, s. 52, (Belge no: 498).

22 Международные отношения в эпоху империализма..., Том XVIII, Часть II, s. 143, 144, 145, 161, 164-166 (Belge no: 601, 602, 623, 629)

23 Международные отношения в эпоху империализма..., Том XVIII, Часть II, s. 172, 173 (Belge no: 641)

haberler yayıldığını, böyle bir teşebbüsü yapmaması konusunda İtalya'nın önceden uyarılması gerektiğini bildirdi.²⁴

Trablusgarp Harbi'nin başlamasından bir müddet sonra, Osmanlı Devleti, Çanakkale Boğazı'nı yabancı bandralı tüm ticaret gemilerine kapatma kararı aldı. Bu kararı, ilgili devletler protesto ettilerse de, zaman zaman karar uygulandı. Buğday yüklü birçok Rusya gemisi Haliç'te kaldı. O sene Rusya hububat ihracatında % 43 azalma oldu. Çarıkov, Ekim 1911'de Osmanlı yönetiminden Sadrazam Said Paşa ile temasa geçti. Said Paşa'ya 2 (15) Ekim 1911'de verilen bildirme metninde şunları istemekteydi: 1- Boğazların sadece Rusya harp gemilerine açık olmasına karşılık, Rusya 1900'de elde ettiği haklarla Anadolu'nun bazı yerlerinde demiryolu yapılmasına muhalefetinden vazgeçecekti. 2- Boğazlara tehdit olduğunda Rusya yardıma hazır olacaktı. Hatta bu tehdide bağlı olarak Boğazlara yakın topraklarda Rusya yerleşebilecekti. 3- Balkan devletleri ile dostlukların kurulmasında Rusya aracılık rolünü üstlenecekti. 4- Kapitülasyonların Bâb-ı Ali'yi zor duruma sokmayacak şekilde düzenlenmesine Rusya onay verecekti. Çarıkov, Rusya adına yaptığı bu tekliflerin gizli kalmasını Said Paşa'ya önerdi. Almanya, Rusya'nın Boğazlar rejimini değiştirme teşebbüsünü onaylamadı. Osmanlı yönetimi bu konuda Birleşik Krallık diplomatik temsilcilerinin de desteğini almaya çalıştı. Birleşik Krallık Hükümeti kendi savaş gemilerinin de aynı haklara sahip olması koşulu ile, Rusya savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesine karşı gelmeyeceğini bildirdi. Birleşik Krallığın bu tavrı, 1908'de Lord Grey tarafından İzvolski'ye bildirilen ile aynı idi. 8 Aralık 1911'de ise, Osmanlı Hükümeti Said Paşa imzasıyla, Çarıkov'un taleplerine cevap verdi. Berlin Kongresi'nde onaylanan 1871 yılı Londra Mukavelenamesi'ne atıfla; gerek barış, gerekse savaş zamanında Rus donanmasının Boğazlardan geçmesine izin verilmeyecektir. Osmanlı Devleti, Çarıkov'un isteğine hayır cevabını vermişti. Rusya hükümeti, Birleşik Krallık ve Almanya'yı karşısına almak istemedi, Boğazlar rejiminin değiştirilmesine yönelik hareketi Çarıkov'un şahsi teşebbüsü olarak duyurdu. Böylece Rusya, diplomatik bir başarısızlık veya geri çekilme gibi bir duruma düşmek istemedi.²⁵

Çarıkov, İstanbul'daki elçilik görevinde alınarak, yerine Mihail Nikolayeviç Girs atandı. Çarıkov'un yerine atanan Girs İstanbul'a gelmeden önce, Çin ve Romanya'da elçilik görevlerini yerine getirmişti. Mart 1912'de İstanbul'a geldi. Daha önceki elçilerde olduğu gibi, Girs'in önündeki başlıca mesele Boğazlardı. Çanakkale Boğazı 19 Nisan'dan 18 Mayıs'a kadar bir ay kapalı kalmış ve Rusya hububat ihracatı büyük zarara uğramıştı. Bu uygulama protesto edildi.²⁶ 21 Eylül (4 Ekim) 1912 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanlığı'ndan İstanbul'daki elçi M.N. Girs'e yazılan yazıda, tahıl taşıyan Bulgar ve Yunan gemilerinin Avrupa limanlarına ve Akdeniz'den Rusya limanlarına olmak üzere Boğazlar üzerinden geçişlerin geciktirildiği ve bunun kabul edilemez olduğunun Bâb-ı Ali'ye bildirilmesi istendi.²⁷

24 Международные отношения в эпоху империализма..., Том XVIII, Часть II, s. 366. (Belge no: 870)

25 Kurat, a.g.e., s. 161, 163, 164, 167, 168.

26 Kurat, a.g.e., s. 171.

27 Международные отношения в эпоху империализма..., Том XX, Часть II, 1940, s. 355. (№: 888)

29 Eylül (12 Ekim) 1912 tarihinde Rusya'nın Londra elçisi Benkendorf, Boğazların ticaret gemilerine kapatılması ihtimalinden duydukları rahatsızlığı İngiliz devlet adamlarına aktardı. Aldığı bilgiye göre, Birleşik Krallığın da Rusya ile aynı fikirde olduğunu, Boğazların ticaret gemilerine kapatılmasının uygun olmadığını kendi hükümetine bildirdi.²⁸ Dolayısıyla Rusya, Boğazlar konusunda en büyük diplomatik desteği Birleşik Krallık'tan almaya çalışmaktaydı.

Boğazlarda ticaret gemilerine yönelik Osmanlı Devleti'nin uygulamalarından rahatsız olan sadece Rusya değildi. Yunanistan da uygulanan rejimden rahatsızdı. Rusya, Yunanistan'ın Boğazlara yönelik bir saldırısından endişe etmekteydi. Dışişleri Bakanı Sazonov, 3 (16) Ekim 1912'de Atina'daki elçisine yazdığı yazıda, Yunanistan'ın Boğazlara karşı düşmanca bir harekete girişmemesi gerektiği, Osmanlı Devleti'ndeki Yunanistan çıkarlarını Rusya'nın koruduğunun bildirilmesini istedi.²⁹ Rusya için Boğazlar meselesi, her geçen gün daha acil çözülmesi gereken sorun haline gelmeye başladı.

D-Balkan Savaşları Sırasında Rusya'nın Boğazlar Politikası

1912 yılında Rusya devlet adamları, ani bir baskın ve askeri yöntemlerle Boğazları ele geçirme planını tartıştılar. Ancak, Birleşik Krallık ve Avusturya-Macaristan'ın Rusya'ya karşı koyabileceği, Fransa'nın ise tarafsız kalabileceği de öngörülmekteydi. Ancak Rusya, Boğazlar konusunda bir savaşa kendisini hazır hissetmiyordu. Rusya hükümeti, Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan'a karşı 1912 yazına doğru Balkan İttifakı'nı kurdurdu. Ancak, Balkan birliğinin oluşturduğu askeri gücün yetersiz ve onlardan hiçbirinin Osmanlı mirasını sahiplenecek güçte olmadığı kanaatindeydi.³⁰ 9 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı ile Balkan bloğu ile savaşlar başladı. 17-18 Ekim'de Bulgar ve Sırlar da Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa başladılar.³¹ Bulgar birliklerinin Osmanlı kuvvetleri karşısında başarısı ve hızlı bir şekilde İstanbul'a doğru ilerlemeleri Rusya hükümetini endişelendirdi. 24 Ekim'de Bulgar kuvvetlerinin üstünlük sağlayıp Çatalca mevkiine gelmeleri Rusya'da panik havası oluşturdu. 25-26 Ekim gecesi saat 01.30'da Denizcilik Bakanı Grigoroviç, Çar'a çektiği telgrafta, İstanbul'daki elçi Girs'in Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanı ile doğrudan iletişim kurup, ihtiyaç duyması halinde bir kısım veya sayısı sınırlandırılmayacak şekilde asker göndermesi konusunda izin istedi. Çar bu talebi onayladı.³² İstanbul'daki Rusya elçisi Girs'e icap ettiğinde donanmayı İstanbul'a çağırma yetkisi de verildi.³³

Boğazlarla ilgili devletler, İstanbul'da çıkacak muhtemel bir karışıklıkta Hıristiyan unsurlarının korunması gerekçesiyle donanmalarını İstanbul'a doğru yöneltmeye başladılar. Rusya da 2 savaş gemisini İstanbul'a yönlendirdi.

28 Международные отношения в эпоху империализма..., Том XX, Часть II, 1940, s. 434. (№: 998)

29 Международные отношения в эпоху империализма..., Том XX, Часть II, 1940, s. 466. (№: 1050)

30 Захер, a.g.m., Том 6, s.50. 51.

31 Kurat, a.g.e, s. 173.

32 Захер, a.g.m., Том 6, s. 50, 51.

33 Kurat, a.g.e, s. 174.

Denizcilik Bakanlığı'nın 20 Ekim 1912'deki yazısında, en küçük bir karışıklık ortamında İstanbul'a asker çıkarmak ve Boğazın Avrupa yakasında Rus birlikleri için güvenli bir dayanak noktası oluşturmak için Büyük Dere'nin işgal edilmesi planlanmaktaydı. Bu plan, 1896-1897 yılındaki ile benzerlik göstermekteydi. Yani İstanbul'da çıkacak küçük bir karışıklık değerlendirilerek, Boğazın üst kısımları işgal edilecekti. Daha önce olduğu gibi 1912'de de plan uygulanamadı. Bunun birkaç sebebi vardı: 1- Bulgarların ilerlemesinin Çatalca'da durdurulması 2- Rusya'nın Karadeniz donanmasının Boğazda çıkarma harekâtı için taşıma işlerini yapacak yeterli taşıtlarının bulunmaması.³⁴

1912 Kasım ortalarında, Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında ateşkes görüşmeleri başladı. Bu süreçte, Rusya tarafı da Boğazlar konusunda hareketini belirleyecek hazırlıklara girişti. 25 Kasım 1912'de 2. Hareket Dairesi Başkanı Starsıy Leytinant Nemits (Üstteğmen), bir çalışma hazırladı. Bu çalışmada Boğazların stratejik önemi yanında, ekonomik önemi de belirtildi. Trablusgarp Savaşı sırasında Boğazların Rusya ticaret gemilerine kapalı kalmasının Rusya ekonomisine verdiği zarar değinildi. Nemits çalışmasında, Rusya'nın Balkan devletlerinin çıkarlarını göz önüne alması gerektiği, ancak kendi çıkarlarının önüne geçmemesi gerektiğinin altını çizdi. "Rusya'nın maddi ihtiyaçlarının temini, Sırbistan veya herhangi bir Balkan ülkesinin ihtiyaçlarından önceliklidir. Büyük Rusya, Balkan devletlerine de yardımcı olacaktır", şeklinde durumu ifade etti. Nemits, Balkan devletleri ve Rusya'nın çıkarlarının karşılaştırmasını da yaptığı çalışmada, Rusya'nın büyüklüğünü gösterecek koşullar sağlandıkça, Balkan devletlerine yardımcı olunması gerektiği belirtti.

Nemits, Boğazlarla ilgili olarak başlıca şu önerilerde bulundu:³⁵

- 1-1908 ve 1911'de de hedeflendiği gibi Rusya, Boğazların kendi savaş gemilerine açılması için uğraşmalıdır.*
- 2-Rusya'nın çıkarları açısından Boğazlar tarafsız hale getirilip, uluslararası bir yönetime bırakılmamalıdır. Böyle bir durumda Rusya açısından Boğazlar tamamen kaybedilebilir. Boğazların uluslararası bir yönetime geçmesi yerine, Türk donanmasının denetiminde olması daha iyidir.*

Nemits'in görüşlerinin benzeri bir rapor aynı tarihli (25 Kasım 1912) olarak Deniz Kuvvetleri Komutanı ikinci komutanı Amiral Liven'den geldi. Raporda, Karadeniz-Akdeniz arasında askeri gemilerin seyri seferi için sadece Boğazlarda değil, Çanakkale civarında ve Ege Adaları'nda da hâkimiyet kurulmasını önerilmektedir. Tüm bu görüşleri içeren raporlar Deniz Bakanlığı ve onun aracılığı ile Dışişleri Bakanı Sazonov'a sunuldu.³⁶

Rusya, Balkan devletlerini İstanbul ve Boğazlar konusundan uzak tutmak istemektedir. Rusya açısından bakıldığında Balkanlarda hedef halklar bağımsız olmuşlardır, bundan sonra Boğazlar konusu vardır. Rusya diplomatları açısından

34 Захеп, а.г.м., Том 6, с. 51-53.

35 Kurat, a.g.e, s. 176; Захеп, а.г.м., Том 61, с. 54, 55, 56.

36 Захеп, а.г.м., Том 6, с.55, 58, 59.

Boğazlar, Slav (obşeslavyanskiy) meselesi değil, saf Rus meselesi olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Bulgaristan, Boğazlar konusunda Rusya'yı endişelendiren ülke olmuştur. 13 (26) Mart 1913'de Bulgar kuvvetleri Edirne'ye saldırdıklarında, Rusya idaresi bu durumdan rahatsız olmuştur. 15 Mart 1913'de Rusya Dışişleri Bakanı S.D. Sazonov, Denizcilik Bakanı İ.K. Grigoroviç'in de onayını alarak, İstanbul'daki Rusya Büyükelçisi M.N. Girs'e ihtiyaç olması halinde, Petersburg'un onayını beklemeden tüm Karadeniz donanmasını İstanbul'a çağırma yetkisini yeniledi. Yetki verilmesindeki gerekçenin birinci sebebi, İstanbul'da bulunan Hıristiyan unsurların savunulmasıydı. İkinci sebep ise, Bulgar kuvvetlerinin İstanbul'a girmesi halinde Rusya kuvvetlerinin Boğazda bulunmasıyla buralar hakkında alınacak kararlarda Rusya aleyhine koşulların oluşmasının engellenmesiydi. Ancak elçinin donanma çağırma yetkisini kullanmasına ihtiyaç kalmadı. Çünkü Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında yarım kalan müzakereler tekrar başladı. Rusya, Bulgarlar ve Türkler arasında Enez-Midye sınır hattının oluşturulmasını ilk teklif eden taraf oldu. Böylece İstanbul'a yakın olan bölgelerin Osmanlı Devleti elinde kamasını hedefledi. Denizcilik Bakanı Grigoroviç, Karadeniz donanmasının güçlendirilmesini istediği gibi, Boğazlara Bulgarların yerleşmesine karşı çıktı. Bu sırada ilginç bir gelişme olarak, Paris Maliye Komisyonu toplantısında Birleşik Krallık Bakanı Eduard Greey, Osmanlı Devleti'nin maliyesinin Avrupa Ortak Denetimine alınmasını önerdi. Ancak bu düşünce Rusya Dışişleri Bakanı S.D. Sazonov, Deniz Bakanı Grigoviç ve Savaş Bakanı V.A. Suhomlinov tarafından kabul edilmedi. Osmanlı Devleti ile doğrudan ve aracısız iletişim kurmanın yollarının korunması gerektiği fikri savunuldu.³⁷

30 Mayıs 1913'de, Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında Londra Antlaşması imzalandı. Rusya da bu antlaşmayı onayladı. Antlaşmaya göre, Bulgaristan Enez-Midye Hattı'nın batısındaki yerleri Osmanlı Devleti'ne bıraktı. Rusya açısından değerlendirildiğinde, Bulgarların İstanbul'a yaklaşmaları engellenmiş oldu.³⁸

1913 yılında Rusya, Boğazlarda üstün duruma geçebilmek için İstanbul yakınlarında yer satın almaya dahi çalıştı. Rus Deniz kuvvetlerinin İstanbul'a çıkarma yapması için düşünülen bu plan, başarısız oldu.³⁹ Balkan Savaşları sırasında Rusya'nın, Boğazlarda kendine üstünlük sağlayabilmek için başvurduğu yollardan bir diğeri, Bulgar tehdidini kullanmak oldu. Dışişleri Bakanı Sazonov, Bulgaristan'ın Boğazları tehdit etmesi karşısında, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne destek vereceği konusunda Osmanlı yöneticilerinin ikna edilmesi için İstanbul'daki elçisini görevlendirdi.⁴⁰

Edirne'nin Osmanlı Devleti'nden alınması, Enez-Midye Hattı'nın Bulgaristan ile sınır oluşturulmasından sonra, İstanbul ve ona yakın çevreler Osmanlı Devleti'nde kalmıştı. Rus diplomatları, Osmanlı Devleti'nde kalan bu kısmın yakın zamanda

37 Захар, а.г.м., Том 6, с. 62, 63..

38 Kurat, a.g.e., s. 180.

39 Захар, а.г.м., Том 6, с. 64.

40 Kurat, a.g.e., s. 181.

Rusya'nın hakimiyetine geçeceğini tahmin etmekteydiler. Rus Denizcilik Bakanı Grigoroviç'in 9 (22) Mayıs 1913 tarihli Dışişleri Bakanı Sazonov'a gönderdiği yazıda, bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmekteydi: "Hali hazırda Türklerin elinde bulunan İstanbul ve Çanakkale Boğazları muhakkak bir surette er geç Rusya'nın mülkü olacaktır. Çünkü buralardan Rusya'nın en büyük ticaret yolu geçmektedir. Bu yolun yabancıların eline düşmesi Rusya için sayılmakla tükenmez felaketlere yol açabilecek durumdadır. Birleşik Krallık ve Fransa'nın Boğazlar konusunda eskisi gibi mukavemeti olmayacağı anlaşılmaktadır. Milletlerarası çekişmeler ve Avrupa'daki olaylar, Boğazların yakın gelecekte ele alınacağını işaret etmektedir."

Trablusgarp ve Balkan Savaşları Rusya'da, Osmanlı Devleti'nin iyice zayıfladığı ve devletin parçalanmasının kaçınılmaz olduğu fikrini güçlendirdi. Rusya Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin parçalanma ihtimaline karşılık, Boğazlarda üstünlük için Karadeniz donanmasının istenilen seviyeye getirilmesini, Almanya gibi başka bir güçlü devletin Boğazlarda yerleşmesini mutlaka engelleme niyetindeydi.⁴¹ Hatta Rusya Dışişleri Bakanlığı İdare Müdürü (Özel Kalem) Baron Şling'in, Nemits'e ifadesine göre, genel bir Avrupa savaşında Rusya, Boğazları işgal etmek hedefindedir.⁴²

1913 yılında Rusya, Boğazlar üzerinde planlarını yaparken, Balkan devletleri Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri kazanımlarını paylaşma konusunda anlaşamadılar ve kendi aralarında yeni bir harp kaçınılmaz hale geldi. Bulgaristan'ın Makedonya üzerinde hak iddia etmesine Sırbistan ve Romanya karşı çıktılar. Taraflar arasındaki gerginlik savaşa dönüştü ve İkinci Balkan Savaşı başladı. Bulgaristan'a karşı Sırbistan, Romanya, Yunanistan, Karadağ birleştiler. Osmanlı Devleti de bu durumu iyi değerlendirerek, Bulgaristan'a kaptırdığı Edirne'yi geri aldı. Rusya, Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi boşaltmasını istiyordu. Ancak Birleşik Krallık ve Fransa, Rusya'ya destek vermediler. Rusya, Edirne'yi Osmanlı Devleti'ne bırakan 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'nı kabul etmek zorunda kaldı.⁴³

İkinci Balkan Savaşı sırasında Rusya, Boğazlarda mevcut statükonun korunması politikasını izledi. Ancak, Genel Kurmay ve tüm bakanlıklar Boğazları ele geçirecek güce ulaşmak için yoğun bir çalışma yapmaktan da geri durmadılar.⁴⁴ Dışişleri, muhtemel bir Avrupa harbi çıktığında, Boğazların Rusya'ya verilmesi için gayret edecekti. Temmuz 1913'de Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ile Dışişleri Bakanlığı görevlileri arasında Boğazlara kara harekâtının nasıl ve hangi imkanlarla yapılabileceğine yönelik toplantılar yapıldı.⁴⁵ Boğazlar konusunda uzman olan Nemits'in görüşleri alındı. Nemits, Rusya donanmasının planlanmış inşası tamamlandıktan sonra, Boğazları alabilecek hale geleceğini belirtti. Bunun da 1917-1919 yılları arasında olacağını bildirdi.⁴⁶

41 Kurat, a.g.e., s. 182, 183.

42 Захер, а.г.м., Том 6, s. 66.

43 Kurat, a.g.e., s. 184, 186.

44 Лунева, а.г.е, s. 169.

45 Лунева, а.г.е, s. 169.

46 Kurat, a.g.e., s. 188, 189.

E-Osmanlı Devleti-Almanya Yakınlaşması ve Rusya'nın Karadeniz Donanma Gücünü Artırma Teşebbüsü

Rusya Boğazlara yönelik planlar yaptığı sırada, Osmanlı Devleti ve Almanya arasındaki askeri yakınlaşma Rusya'nın tepkisine yol açtı. 20 Ekim (2 Kasım) ve 23 Ekim (5 Kasım) 1913'de, İstanbul'daki Rusya elçisi M.N. Girs, S.D. Sazonov'a telgrafla yaptığı bilgilendirmede, General Limon Von Sanders başkanlığındaki Alman askeri heyetinin Osmanlı Devleti'ne geleceğini ve sadece talim-eğitim işleri ile değil, aynı zamanda İstanbul'da bulunan 1. Kolordu'nun komutasında görev alacağını haber verdi. Rusya hükümeti, Sanders'in görevlendirilmesinden duyduğu rahatsızlığı Berlin'deki elçisi S.N. Sverbeev'e de iletti. İstanbul'daki Rusya elçisi Girs, Almanya'nın İstanbul elçisi Wangenheim'e 23 Ekim (5 Kasım) tarihli telgrafında da Sanders konusunda duyulan endişe belirtildi. Girs, Almanların İstanbul'da değil de, başka bir bölgede askeri yenilikler yapmalarının daha uygun olacağını bildirdi.⁴⁷ Almanya tarafı verdiği cevapta, Osmanlı Devleti'nin talebi ile görevlendirme olduğunu, yoksa başka bir devletten yardım isteneceğini belirtti.⁴⁸ Rusya gazeteleri, Almanya'nın Boğazları kontrolü altına almak istediğini yazmaya başladı. Hâlbuki Alman Limon Von Sanders'ten daha önce, Osmanlı Denizcilik Bakanlığı, Birleşik Krallık'tan Osmanlı Donanması'nın başında bulunmak üzere bir amiral istemişti. İngiliz Hükümeti bunu kabul etmiş ve Amiral Limpus ve birkaç İngiliz askeri görevlisi gelmişti. Rusya buna ses çıkarmamıştı. Ama Alman heyetinin gelmesine sert tepki gösterdi.⁴⁹

Osmanlı Devleti'nin geleceği konusunda Rusya devlet adamlarının endişeleri her geçen gün artmaktaydı. Muhtemel bir savaş veya Osmanlı Devleti'nin paylaşımı zamanının yaklaştığı düşüncesi hâkim oldu. Bu konuda ne yapılması gerektiği konusunda bakanlıklar Çarlık makamını ve birbirlerini raporlarla bilgilendirmekte ve görüş alış verişinde bulunmaktaydılar.

7 Kasım 1913'de Denizcilik Genel Karargahı'nın raporunda, Osmanlı Devleti üzerinde kazançlar elde etmek için Rusya donanmasının güçlendirilmesi konusunda yapılması gerekenler sıralandı. Osmanlı Devleti'nin durumu hakkında bir rapor da 23 Kasım 1913'te Dışişleri Bakanı Sazonov'dan II. Nikola'ya verildi. Bu raporda; Osmanlı Devleti'nin yıkılması halinde Boğazlarda başka bir devletin yerleşmesine izin verilemeyeceği; Zayıf Osmanlı Devleti'nin yerini güçlü bir devletin almasının tehlikeli olacağı; Bükreş Antlaşması'na rağmen, Bulgarların İstanbul'a saldırma ihtimallerinin gözden kaçırılmaması; Rusya'nın Karadeniz donanmasının bir an önce kuvvetlendirilmesi gerektiği belirtildi.⁵⁰ Aynı raporda Sazonov, Boğazlar konusunun Avrupa genelinde çıkacak bir karışıklık ile gündeme geleceğini ve bu konuda izlenecek diplomasiyi şu şekilde değerlendirdi: Rusya'nın Fransa ile ittifak yapabileme ihtimali vardır. Ancak Birleşik Krallık ile ittifak zor olduğu gibi, iyi niyetli tarafsızlığını beklemek de zor. Balkanlar'da Sırbistan'ın Rusya ile müttefik

47 Захер, а.г.м., Том 7, с.38.

48 Е.Г. Кострикова, "Борьба России за Пересмотр Статуса Проливов в начале XX века", Россия и Черноморские Проливы, Москва 1999, с. 296.

49 Kurat, a.g.e., s. 193, 194.

50 Kurat, a.g.e., s. 189, 190.

olacağına güvenilebilir. Hatta Romanya da Rusya'ya destek verebilir. Romanya'nın Rusya tarafına çekilmesi için Rus diplomatları çalışmalıdır. Bulgaristan ise, Bükreş Antlaşması'ndan itibaren Balkanlar'daki durumdan memnun olmadığı için Avusturya-Macaristan ile ittifak yapabilir. Bunun engellenmesi için kendisine Makedonya teklif edilebilir. Bunun yanında Avusturya karşısında Sırbistan'a destek vermesi sağlanabilir.⁵¹

Sazonov, raporuna ek olarak "Karadeniz'de Deniz Kuvvetlerinin Artırılması Lüzumu" başlıklı bir yazı koymuştu. Burada Türk donanmasının güçlendirilmesine engel olunmasına değinilmektedir. Osmanlı Devleti'nin verdiği savaş gemisi siparişleriyle, 1914-1916 yıllarında Karadeniz'deki Rus donanmasına sayı ve etkinlik olarak üstünlük sağlayacağı uyarısı yapılmaktadır. 1917'de ise Rusya, denizcilik programını tamamladığında Türk tarafından bazı yönleri ile daha iyi hale geleceği belirtilmektedir. S.D. Sazonov raporunda, Osmanlı Devleti'nin Birleşik Krallık veya Almanya'dan siparişlerle iki yıl içinde yeni gemi alma imkânı olduğunu, Rusya'nın gemi yapımlarının ise 4 yıl süreceği ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerektiğini yazmaktadır.⁵² Yine raporda, Osmanlı Devleti için İngiliz tersanelerinde inşa halinde bulunan iki zırhlının (Sultan Osman I ve Reşadiye) Osmanlı Devleti'ne teslimi diplomatik yollarla olabildiğince geciktirilmelidir. Bunun için Rus diplomatları İngiliz makamlarında teşebbüste bulunmalıdırlar.⁵³ Sazonov, Karadeniz donanmasının güçlendirilmesi için yatırımların hızlandırılmasını önermektedir. Yakınoğ'u'da yakın zamanda çıkabilecek muhtemel kargaşada Rusya'nın Boğazlar ve Karadeniz bölgesine hâkim olabilmesi için Karadeniz donanmasının mutlaka güçlü olması gerektiğini belirtmektedir.⁵⁴

S.D. Sazonov raporunu, ekleri ile birlikte 5 Aralık 1913'de Denizcilik Bakanına da gönderdi. Bu raporu değerlendiren Denizcilik Bakanlığı, 20 Aralık 1913'de S.D. Sazonov'a kendi görüşünü ilettiler. İçerik olarak, Dışişleri Bakanlığı ile aynı görüşte oldukları belirtildi. Bu bağlamda, Boğazlara güçlü bir devletin yerleşmemesi gerektiği, Karadeniz'de Rus donanmasının kuvvetlendirilmesi gerektiği, Romanya ve Bulgaristan'ın Rusya'nın yanına çekilmesi konularında aynı fikirde olduğu bildirildi. Ayrıca, Karadeniz, Akdeniz, Boğazlar, İstanbul'a yönelik askeri operasyon için plan çalışmaları yapıldığına da değinildi. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına başka bir devletin yerleşmemesi konusunda yapılacak toplantı fikri onaylandı. Eğer, Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'ni parçalayacaksa, Rusya'nın Boğazlara hâkim olacak şekilde hazır olması gerektiği de belirtildi. Ancak, Denizcilik Bakanı, Rusya'nın donanma gücünün içinde bulunduğu durum dolayısıyla hemen çıkacak bir savaşa taraftar değildi. Çünkü, gemilerin yapılması devam etmekteydi. Dışişleri Bakanı'nın raporunda belirtildiği gibi, Denizcilik Bakanı da, Osmanlı Devleti için Birleşik Krallık'ta yapılmakta olan gemilerin tesliminin geciktirilmesi fikrindedir. Bunların yanında, Almanya askeri teşkilatından Limon Von Sanders'in İstanbul'da bulunmasından duyulan rahatsızlık, Denizcilik Bakanlığı'nın raporunda da belirtildi.

51 Захар, а.г.м., Том 6, с.75.

52 Захар, а.г.м., Том 7, с. 32.

53 Kurat, а.г.е., с. 192.

54 Захар, а.г.м., Том 7, с. 32..

Denizcilik Bakanlığı, İstanbul'da Limon Von Sanders'in kalmasına karşılık, Rusya iki zırhlı gemisi alıp Karadeniz'de seyri konusuna izin verilmesinin Osmanlı Devleti'ne önerilmesini teklif etmekteydi.⁵⁵

23 Aralık'ta Sazonov, Sanders meselesinden kaynaklanan problemi çözmek için Çar'a rapor sundu. Raporda, Türkiye'ye yönelik uygulanacak yaptırımlar belirtildi: Öncelikle Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya'nın beraber Osmanlı Devleti'ne boykot uygulaması, bundan sonra uygulanacak yaptırım, Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya'nın İstanbul'dan elçilerini çekmesidir. Eğer tüm bunlardan sonuç alınamazsa Trabzon veya Bayezid'in işgal edilmesidir. Bu işgallere karşılık İngiltere ve Fransa da İzmir veya Beyrut'u işgal edebilirlerdi. Sazonov'un önerileri 31 Aralık 1913'te (13 Ocak 1914) Çar II Nikola başkanlığında toplanan Özel İstişare Meclisi'nde tartışıldı. Toplantıya Savaş Bakanı Suhamlinov, Denizcilik Bakanı Grigoroviç, Genel Kurmay Başkanı Jilinskiy, Başbakan Kokovtsev ve Sazonov katıldı. Öneriler, Rusya'nın Avrupa çarpışmasına katılmasının uygun olmayacağı kanaati ile reddedildi.⁵⁶ Limon Von Sanders başkanlığındaki askeri heyetin faaliyetlerinin, başkent dışında başka bir yerde yapılması konusunda Rusya'nın Almanya ile yaptığı diplomatik görüşmeler de sonuç vermedi.⁵⁷ Ancak Rusya'da bakanlıklar, özellikle Boğazlarda hakimiyet için her an savaşa hazır olmaları gerektiğinin farkındaydılar.⁵⁸

Denizcilik Bakanlığı, daha sonraki raporlarında Birleşik Krallık ve Kuzey Amerika'da Arjantin, Şili ve Brezilya için yapılmakta olan gemilerin, Osmanlı Devleti tarafından alınması halinde, Karadeniz'de üstünlüğün kaybedileceğini bildirdi. Böyle bir sonuçla karşılaşmamak için, Şili ve Arjantin için yapılan gemilerin, Osmanlı Devleti'nden önce, Rusya'nın almasının daha uygun olacağını, bu sayede, Karadeniz'deki üstünlüğün tamamen Rusya tarafına geçeceğini belirtti.⁵⁹ 6 Ocak 1914'de Denizcilik Bakanı tarafından yapılan bu öneri, Dışişleri Bakanı Sazonov tarafından da onaylandı. Bakanlar Kurulu başkanı V.N. Kokovtsev bu gemilerin Karadeniz'e nasıl sokulacağını sordu. Denizcilik Bakanı bu soruya, çıkacak muhtemel bir savaşta söz konusu gemilerin Rusya'nın Ege Deniz gücünü oluşturacağını ve Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ve Ege kuvvetlerini meşgul edeceğini açıklayarak, cevap verdi.⁶⁰ Şubat 1914'de Rusya'da hükümetin başına Maliye Bakanı P.L Barka geçti. Yeni Bakan, Denizcilik Bakanlığı'nın teklifini olumlu buldu. 17 Mart 1914'te gemilerin alınması için ödenek Rusya Devlet Duma'sında (meclisinde) onaylandı. Gerekçe olarak Karadeniz'in savunulması gösterildi. Ancak asıl amaç, Osmanlı Devleti ve Boğazlar üzerinden söz sahibi olmak için hazırlıklı olmaktı.⁶¹

55 Захер, а.г.м., Том 7, s.32-35, 37.

56 Кострикова, а.г.е., s. 296.

57 Захер, а.г.м., Том 7, s. 40.

58 Международные отношения в эпоху империализма..., Том I, Серия III. Moskva - Leningrad, 1931, s. 92, 184, (Belge no: 84, 155)

59 Международные отношения в эпоху империализма..., Том I, Серия III. Moskva - Leningrad, 1931, s. 56, 58, 66, (Belge no: 50).

60 Я. Захер, Константинополь и проливы, Красный архив том 7, год 1924, москва, s.50.

61 Захер, а.г.м., Том 7, s.51.

8 (21) Şubat 1914'te gelişmelere bağlı olarak gelecekte Rusya'nın dış politikasının alacağı duruma yönelik Özel İstişare Meclisi S.D. Sazonov'un başkanlığında tekrar toplandı.⁶² Toplantıya, Denizcilik Bakanı İ.K. Grigoroviç, Genelkurmay Başkanı Ya. G. Jilinskiy, Rusya'nın İstanbul elçisi M.N. Girs, Dışişleri Bakan yardımcısı A.A. Neratov ve kara ve deniz kuvvetlerinden diğer üst düzey yetkililer katıldılar.⁶³ Bu toplantıda Kokvtsev yoktu. Sazonov, uluslararası durumun birtakım gelişmelere gebe olduğunu vurguladıktan sonra, Rusya'nın Boğazlara yönelik hedeflerini gerçekleştirmek için şimdiden tedbirler almak gerektiğini belirtti. Sazonov'a göre Boğazlar, Türklerin elinden çıkarsa, Rusya başka bir devletin boğazlara yerleşmesine izin vermeden, kendisi işgal edecektir. Maliye Bakanı Barkov da, Sazonov ile aynı fikirdeydi. Toplantıya katılan kurum temsilcilerinin tümü Boğazların ve İstanbul'un ele geçirilmesine yönelik yüzeysel hazırlıklar yapmak üzere çalışma kararı aldılar. Bundan sonra Boğazlara yapılacak askeri harekâtın ayrıntıları tartışıldı. Osmanlı tarafının karşı koymak için ortaya koyacağı muhtemel planlar üzerinde de tartışmalar oldu. Askeri ve nakil açısından donanma gücünün henüz yetersiz olduğundan, Boğaza saldırı planı ertelendi. Boğazlar ve İstanbul'un işgali 1917 sonrasına planlandı. Çünkü bu tarihe kadar, Rusya'nın donanma gücünün Osmanlı Devleti'ninkinden (sipariş edilen gemileri alması halinde) daha üstün hale geleceği tahmin edilmekteydi.⁶⁴ İstanbul ve Boğazların alınması işi 3 yıl boyunca hazırlık amacıyla ertelendi. 8 Şubat 1914 toplantısında alınan kararlar, 5 Nisan 1914'te Çar tarafından onaylandı.⁶⁵ 1914 Mayıs ve Haziran ayında yapılan yoğun görüşmeler sonrasında Şili, dretnotun Osmanlı Devleti'ne satılmasını onaylamadı.⁶⁶

Sazonov, Rusya'nın Boğazları ele geçirmesi halinde Yunanistan ve Bulgaristan'ın protestosu olabileceğini tahmin etmektedir. Sazonov'a göre "bu ikisi birbirine tarihi düşmandır. Biri Rusya düşmanı olursa diğeri müttefiki olacaktır. Böylece birbirlerini bitireceklerdir". Yine onun düşüncesine göre, Rusya'nın Boğazlara yönelik hareketi ancak genel bir Avrupa savaşında mümkün olacaktır. Kuruldaki diğer üyeler de, Sazonov ile hemen hemen aynı fikirdedirler.⁶⁷ 8 Şubat tarihli toplantıdan çıkan sonuçlardan birincisi Rusya'nın Boğazları işgalini 1917 yılında gerçekleştirmesi, ikincisi ise, Boğazlar söz konusu olduğunda Slavcılık değil, Rusya'nın çıkarlarıydı. Dolayısıyla Rusya'nın Slavcılık düşüncesinin amacı ve sınırları da belirginleşti.

Rusya, 1917 yılına kadar Boğazlara başka bir devletin yerleşmesini engelleme politikasını izlemeye başladı. Ancak, uluslararası fırsatlar oluştuğunda işgal konusunu da değerlendirmeye hazırды. Rusya, Almanya'nın Boğazlarda yerleşmesine engel olacağına kesin gözü ile bakmaktaydı. Almanya ile muhtemel bir savaşta ise, Birleşik Krallığın desteğini almak istiyordu. Bunun için yoğun bir diplomasi yürüttü. Amacı, Almanya karşısında Birleşik Krallığın desteğini alarak

62 Kurat, a.g.e., 196.

63 Захер, а.г.м., Том 7, s. 51.

64 Kurat, a.g.e., s. 196, 197.

65 Лунева, а.г.е., s. 210.

66 Gülboy, a.g.m., s. 60.

67 Лунева, а.г.е., s. 204, 205, 206

Boğazların kendi savaş gemilerine açılmasını sağlamak ve hatta mümkünse Boğazlara yerleşmekti. Ancak Birleşik Krallık, Rusya ile askeri işbirliği konusunu daima sözlü olarak yürütmüş kendisini bağlayıcı bir duruma koymamıştır. 11 (24) Haziran 1914'te Birleşik Krallık Parlamentosu, Rusya'nın deniz kuvvetleriyle işbirliği konusundaki teklifini reddetti. Böylece Rusya'nın denizlerde ittifak hedefi sonuçsuz kaldı.⁶⁸

F-Sonuç

Birinci Dünya Savaşı öncesi, Rusya dış politikasının başlıca hedeflerinden biri, İstanbul ve Çanakkale Boğazları rejiminin Rusya lehine olacak şekilde düzenlenmesidir. Çünkü Boğazlar askeri ve ekonomik açıdan kendisi için oldukça önemlidir. Rusya amacına ulaşmak için, Boğazları işgal konusunu daima planları arasında tutmuştur. Ancak uluslararası koşulların el vermemesi dolayısıyla diplomatik yoldan veya genel bir Avrupa savaşı içinde çözmeye çalışmıştır.

Rusya'nın Osmanlı Devleti toprakları ve Boğazlar üzerinde çıkarlarının çatıştığı başlıca ülke Birleşik Krallık'tır. Ancak, Birinci Dünya Savaşı öncesi Rusya, Boğazlar konusunda kendisine en büyük rakip olarak Almanya'yı görmüştür. 19.yüzyılın ikinci yarısında endüstriyel anlamda hızla yükselen Almanya, Osmanlı Devleti'nde elde ettiği politik ve ekonomik nüfuzla, başka devletlerin Boğazlar konusunda hedeflerini engelleyecek başlıca ülke haline gelmiştir. Rusya hükümeti Birleşik Krallık ile resmi ittifak yaparak Almanya karşısında üstünlük sağlamaya çalışmıştır. Ancak Birleşik Krallık, resmi olarak askeri bir ittifaka girmemiştir. Hatta Boğazların başka bir devlete üstünlük sağlayacak şekilde savaş gemilerine açılmasına muhalefet etmiştir. Bu çerçevede, Birinci Dünya Savaşı öncesi Almanya kadar, Birleşik Krallık da Boğazlarda Rusya'nın muhalifi olarak öne çıkmıştır.

Rusya, Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti'nin varlığının tehdit altında olduğunu, her an parçalanma ihtimali bulunduğunu dikkate alarak bir an önce Boğazlara yerleşmek istemiştir. Ancak askeri anlamda, bu hedefe ulaşacak yeterliliğe sahip değildir. 1913 ve 1914 yıllarında Dışişleri, Denizcilik Bakanlıklarının yazışmalarında ve raporlarında Boğazları ele geçirecek donanım olmadığı bildirilmiştir. Hatta Osmanlı Devletinin 1914 yılında yeni savaş gemileri alma teşebbüsünün başarılı olması halinde, Rusya'nın yeniden donanmasını güçlendirmesi gerektiği ve 1917 yılına kadar üstünlüğün Osmanlılarda olacağını yazmışlardır. Yine bu dönemde, Bulgaristan'ın Boğazlara yönelik bir teşebbüsünün de engellemesi için faaliyetlerde bulunulmuştur.

Sonuç itibariyle, Birinci Dünya Savaşı öncesi Rusya, Boğazları almak için yoğun bir diplomatik ve askeri hazırlık yapmıştır. Bu isteğine rağmen, donanmasının askeri harekât için yetersizliği ve Birleşik Krallığın desteğini alamaması, Boğazlar konusunda onun cesaretli davranmasını engellemiştir.

68 Лулева, а.г.е, s. 216, 231.

G-Kaynakça

- 1-KURAT A.N., Rusya Tarihi, Ankara 1990.
- 2-SANDER Oral, Siyasi Tarih, 15. Baskı, Ankara 2006.
- 3-GÜLBOY B., “Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rusya ve Osmanlı Donanmaları Arasındaki Silahlanma Yarışı”, Türk – Rus İlişkileri Üzerine Makaleler, Editör: Yeliz Okay, İstanbul 2012.
- I-Kiril Harfli Eserler
- 1-КОСТРИКОВА Е.Г., “Борьба России за Пересмотр Статуса Проливов в начале XX века”, Россия и Черноморские Проливы, Москва 1999.
- 2-ЛЮНЕВА Ю.В., Босфор и Дарданелы, Москва 2010.
- 3-Международные отношения в эпоху империализма: Документы из архивов царского и временного правительств. 1878–1917. Серия II. 1900–1913. Т. XVIII (часть 2). Л.: Государственное издательство политической литературы, 1938.
- 4-Международные отношения в эпоху империализма : Международные отношения в эпоху империализма: Документы из архивов царского и временного правительств. 1878–1917. Серия II. 1900–1913. Т. XX, часть 2. Л.: Государственное издательство политической литературы, 1940
- 5-Международные отношения в эпоху империализма: Документы из архивов царского и временного правительств. 1878–1917. Серия III. 1914. Т. I, Moskva - Leningrad, 1931.
- 6-ЗАХЕР Я., “Константинополь и Проливы”, Красный Архив, Том 6, Год 1933, Москва.
- 7----- “Константинополь и Проливы”, Красный Архив, Том 6, Год 1924, Москва.
- 8-<http://flot.com/history/io5.htm> (04.09.2014)